

Det grønne geopolitiske blik

Henrik Gutzon Larsen, ph.d.-stipendiat ved Geografisk Institut, Københavns Universitet, tar her for seg mulige perspektiver innen kritisk geopolittikk og miljøpolitikk og viser dermed hvordan henvisninger til geografi ofte skjuler sosiale konstruksjoner med politisk mening.

KRONIKK

I konflikten om Vestbredden er spørsmålet om vannressurser og territorial kontroll lenket sammen. Geografi er her ingen objektiv ramme for politiske handlinger og tanker. Foto: Scanpix

«Geografi argumenterer ikke; den er blot». Med denne ordknappe spidsformulering indfangede den hollandsk-amerikanske professor i international politik Nicholas Spykman engang essensen i det tanksæt, der ofte betegnes som «geopolitik». Grundtanken er, at politik er et flygtigt og uforudsigeligt fænomen; politik «argumenterer». Geografiske faktorer – som beliggenhed, udstrækning, afstand og beskaffenhed – repræsenterer derimod det objektive og permanente; geografi «er» simpelthen. Geografi er derfor, ifølge Spykman og andre mere eller mindre erklærede geopolitikere, «den mest grundlæggende faktor i formuleringen af nationale politikker, fordi den er den mest permanente.»

Men politikens geografi kan være en «social konstruktion». Derfor er henvisninger til geografi en magtfuld – men ofte overset – dimension i den politiske praksis og teori. For når man henviser til geografi, henviser man umiddelbart til det, der «er», det objektive og permanente. Men henvisninger til geografi skjuler, at der ofte er tale om konstruksjoner med politisk mening. Geografi kan derfor i høj grad «argumentere».

Den politiske praksis, som er forbundet med angivelser af politikens geografi, er gennem det seneste tiår blandt andet blevet afsøgt under betegnelsen «kritisk geopolitik». Politik – ikke mindst storpolitik – har for den kritiske geopolitik en iboende geografisk dimension. Hvor den klassiske geopolitik fokuserer på, hvordan en ekstern geografi kan påvirke politik, forsøger den kritiske geopolitik imidlertid at afdække, hvordan politikens geografi bliver konstrueret og søger ydermere at forstå, hvordan disse konstruksjoner kan strukturerer opfattelser af den politiske virkelighed. Målet er at «destabilisere» de angivelser af politikens geografi, der ellers bliver betragtet som en uproblematiske selvfølge. For den geografiske specifikation af politik skjuler i følge den kritiske geopolitik en væsentlig dimension af magt. Når politikere og politiske teoretikere griber til geografiske henvisninger, bliver historiens og samfundslivets heterogene uorden underlagt en homogen, men konstrueret geografisk orden.

Henvisninger til geografi skjuler, at der ofte er tale om konstruksjoner med politisk mening. Geografi kan derfor i høj grad «argumentere».

Det vakte en del opstyr, da det israelske landbrugsministerium i 1990 indrykkede en helsidesannonce med overskriften «Vandspørgsmålet – nogle tørre kendsgerninger» i flere internationale dagblade. I annoncen beskrev landbrugsministeriet den hydrologiske sammenhæng mellem Israel og den israelske besatte Vestbred og fremhævede især, at Israels vandforsyning ville blive truet, hvis staten afgav den territoriale kontrol over Vestbredden. Et afsluttende punkt fastslog således, at «Det er vanskeligt at forestille sig nogen politisk løsning forenelig med Israels overlevelse, der ikke involverer fuldstændig, fortsat israelsk kontrol over vandet og spildevandssystemerne» på Vestbredden.

Selvom ordvalget i annoncen burde hæve mere end ét kritisk øjenbryn, kan sammenkædningen af territorial kontrol og spørgsmålet om vandressourcer virke forholdsvis velbegrunder i hydrologiske og politisk-geografiske «kendsgerninger». Når der blev blæst om annoncen, var det fordi disse «kendsgerninger» for nogle ikke var så «rationelle» endda. Det hører med til historien at landbrugsministeren var Rafael Eitan. Han leder et lille sekulært og højre-nationalistisk parti, Tzomet, som har en annekson af Vestbredden øverst på sit politiske program. Mistanken var derfor, at Eitan som landbrugsminister brugte offentlige midler – og ministeriets autoritet som den regulerende myndighed for anvendelsen af vandressourcer i Israel – til partipolitisk agitation.

Blandt andet for at imødegå denne kritik bestilte Eitans ministerium en undersøgelse af spørgsmålet, som blev gennemført af to eksperter fra Jaffee centret for strategiske studier ved Tel Avivs universitet og det halv-offentlige selskab for vandplanlægning i Israel, Tahal. Til landbrugsministerens ærgrelse konkluderede den såkaldte Tahal-Jaffee Rapport imidlertid, at hvis der overhovedet skulle tages hensyn til kontrollen over Vestbreddens vandressourcer ved en fremtidig israelsk tilbagetrækning, kunne den territoriale kontrol begrænses til tre mindre områder. Rapporten blev derfor ikke offentliggjort, men i stedet klassificeret af ministeriet.

Når vi i dag kender Tahal-Jaffee Rapportens indhold, er det fordi rapporten i 1993 blev lækket til pressen under den efterfølgende regering ledet af Arbejderpartiet. Vi ved det ikke, men det kan vel tænkes, at denne lækkage var politisk velbegrunder. For det var netop i denne periode, at den israelske regering under Arbejderpartiet indledte forhandlinger med PLO om Vestbreddens politiske fremtid. Det kunne således være en klog strategi, hvis sammenkædningen af spørgsmålet om vandressourcer og territorial kontrol over hele Vestbredden blev undergravet.

Historien om vandressourcerne på Vestbredden illustrerer, at geografi på ingen måde er en objektiv eller permanent ramme for politiske handlinger og tanker. Politisk-geografiske henvisninger er lokaliseret i tid og rum; de er subjektive perspektiver, som foregiver at «se» verden fra et ophøjet, objektivt perspektiv. Eitans landbrugsministerium og eksperterne bag Tahal-Jaffee Rapporten gav således den samme geografi forskellige politiske meninger. Et palæstinensisk perspektiv ville selvsagt nå frem til en helt tredje mening. Dette politiske greb kan beskrives som det «geopolitiske blik» – en form for magt, der omformer historisk og samfundsmæssig usikkerhed og kompleksitet til en «læselig» geografi.

Betydningen af det geopolitiske blik er ofte blevet påvist i forhold til konstruktionen af «den anden», for eksempel i Edward Saids almindelig kendte bog om orientalismen (1978). Said beskriver her hvordan europæere og nord-amerikanere gennem tiden har konstrueret en «forestillet geografi», som skelner mellem «os», «her» i Occident, og «dem», «der» i Orient. Den politiske betydning af denne konstruktion for imperialismen – men også mere nutidige spørgsmål om indvandrerer og flygtninge – burde være forholdsvis åbenbare.

Denne politisk-geografiske adskillelse mellem «os» og «dem» ligger også lige for i eksemplet om vandressourcer på Vestbredden. Det underliggende rationale for landbrugsministeriets annonce var jo netop, at «de» – palæstinenserne – ikke kunne betros ansvaret for «vores» – israelernes – vandressourcer. Men det er væsentlige letter – og tilsyneladende «rationelt» – at forklare et territorialt krav på Vestbredden gennem henvisning til områdets hydrologiske sammenhæng med Israel, end det er at argumentere for det samme krav med henvisninger til en historie, der med det israelske landbrugsministeriets egne ord let kan fremstå som «ekstremistisk fanatisme eller religiøs mysticisme».

Eksemplet indeholder dog også en anden dimension: konstruktionen af et storpolitisk miljøproblem. En del tyder således på, at det også er muligt at tale om et «geopolitisk blik» i forhold til internationale miljøspørgsmål. Tænk blot på den betydning som offentliggørelsen af NASAs kort over «ozon-hullet» ved Antarktis havde for udvirkningen af et internationalt forbud mod ozonnedbrydende luftarter. En usikker og kompliceret sammenhæng, som her berørte forholdet mellem samfund og natur, blev også i denne sammenhæng omformet til en læselig geografi med politisk magt. Man kan tale om et «grønt» geopolitisk blik, som passende kan af søges i forhold til en mere hjemlig problemstilling – det internationale miljøsam arbejde i Østersøregionen.

Hvor den klassiske geopolitik fokuserer på, hvordan en ekstern geografi kan påvirke politik, forsøger den kritiske geopolitik imidlertid at afdække, hvordan politikens geografi bliver konstrueret

I et værk om international havret påpegede en forsker i starten af 1970'erne, at i et globalt perspektiv var fraværet af et regionalt samarbejde om Østersøens miljø «iøjnefaldende». Tyve år senere kunne en anden forsker parasfrase denne bemærkning – det internationale samarbejde om Østersøens miljø var nu «næsten iøjnefaldende» ved sin tilstedeværelse. Staterne omkring Østersøen havde i den mellemliggende periode indledt en diplomatisk proces, som i 1974 blev udmøntet i den første konvention til beskyttelse af Østersøens marine miljø. Blandt andet for at inddrage de nye baltiske stater blev konventionen revideret i 1992, og miljøsam arbejdet har siden spredt sig til en vifte af spørgsmål, som ingenlunde er begrænset til konventionen.

Denne type af internationalt miljøsam arbejde om «regionale have» er særlig interessante i forbindelse med det «grønne geopolitiske blik». For i modsætning til mange andre eksempler på internationalt miljøsam arbejde er samarbejdet ikke fokuseret på en særskilt problemstilling. Det er i stedet defineret ved en geografisk henvisning. Konventionerne om Østersøens miljø definerer således det geografiske område, som samarbejdet skal rettes mod. Men indenfor dette område er konventionernes formål imidlertid defineret i forholdsvis generelle vendinger, for eksempel at «forebygge og fjerne forurening». Den politisk-geografiske specifikation af samarbejdet om Østersøens miljø rækker imidlertid længere end disse juridiske henvisninger.

Lige meget om man vender sig til teknisk-videnskabelige værker om Østersøens miljø eller skrifter og internetsider af en mere miljøpolitisk karakter, bliver Østersøen helt overvejende

Miljøproblemer argumenterer ikke; de er blot.

illustreret med kort, der fremhæver Østersøens overordnede afvandingsområde. Det vil sige det område, hvorfra nedbør – og dermed forurening – potentielt vil ende i Østersøen. Se blot de fine tematiske kort over Østersøen, som er tilgængelige på hjemmesiden for UNEPs center i Arendal (www.grida.no/baltic). Det politisk-geografisk interessante ved disse fremstillinger er, at den miljømæssige sammenhæng, som afvandingsområdet repræsenterer, bliver lagt ovenpå de statsgrænser, der markerer en politisk adskillelse. I nogle tilfælde forsvinder statsgrænserne ligefrem fra kortene. Den miljømæssige kompleksitet, der kendetegner et havområde som Østersøen, bliver således omformet til et letlæst politisk budskab, der siger noget i retning af, at trods vores politiske adskillelse i en række selvstændige stater, er vi fra naturens hånd miljøpolitisk forenede og gensidigt afhængige af hverandre.

Denne repræsentation af Østersøen er i vid udstrækning en geografisk metafor – også fra et miljøvidenskabeligt perspektiv. Den omfatter for eksempel ikke det forhold, at flere betydelige floder med udløb i Østersøen strækker sig langt ud over det repræsenterede afvandingsområde, eller at et væsentlig bidrag til forureningen af Østersøen er atmosfærisk. Repræsentationen tjener dog den væsentlige funktion, at Østersøområdet bliver tillagt en lettilgængelig mening som en sammenhængende «miljø-region».

Hvor det geopolitiske blik i mange andre sammenhænge konstruerer en adskillelse mellem «os» og «dem», synes det «grønne» geopolitiske blik således snarere at fremstille en sammenhæng. I landbrugsministeriets annonce om Israels vandressourcer blev den miljømæssige sammenhæng mellem Israel og Vestbredden reelt brugt til at understøtte den grundlæggende politiske adskillelse mellem israelere og palæstinenser. Men i det mere almindelige eksempel fra Østersøen, er det sammenhæng snarere end forskel, der bliver fremhævet som grundlag for politik. I modsætning til mange andre storpolitiske spørgsmål, kan denne fremhævelse af en miljømæssig sammenhæng tilmed baseres på en næsten intuitiv naturvidenskabelig forståelse. Man kan i en parafrase af Nicholas Spykman sige, at «miljøproblemer argumenterer ikke; de er blot».

Det grønne geopolitiske blik er imidlertid også lokaliseret i tid og rum. Det er for eksempel forholdsvis oplagt, at forståelsen af Østersøen som en sammenhængende miljø-region oprindeligt blev «set» fra de vestlige stater i Østersøregionen. Men det er også vigtigt ikke at fortabe sig i repræsentationer som sådan. For den politisk-geografiske repræsentationen af Østersøens afvandingsområde indfanger kun problemstillingens basale mening. Afhængig af det alnagte perspektiv kan dette grundlag tolkes i mange retninger. Miljøproblemerne i Østersøområdet blev for eksempel i 1970'erne primært fremstillet som et teknisk problem, mens problemerne gennem 1990'erne i stigende grad er blevet set i et bredere socio-økonomisk perspektiv. De magtstrukturer og magtprocesser, der ligger bag en sådan autoritativ fremstilling af internationale miljøpolitiske problemstillinger, mangler stadig at blive belyst.

Kronikken er en sammenfatning af et oplæg til seminaret om «Maktens romlige dimension», som blev afholdt den 5. juni 2000 i et samarbejde mellem Institut for Sosiologi og Samfundsgeografi ved Universitetet i Oslo og Makt- og Globaliseringsutredningen.